

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

PROBACE - POZNATKY ZE ZAHRANIČÍ

Prosazování probace na mezinárodní úrovni

Autoři:

Ugljesa Zvekic

Robert Harris

Překlad: PhDr. Jana Válková

Tento text nemá charakter oficiálního překladu, neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2002

ISBN 80-7338-005-6

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Přeloženo z:
Promoting Probation Internationally.
Proceedings of the International Training Workshop on Probation
(2 – 5 July 1997, Valletta, Malta)
Rome/London, UNICRI, 1997, 1.vyd., 249 s., ISBN 9 290 780347.

Český překlad vychází s laskavým svolením dr. Ugljesi Zvekice, zástupce ředitele UNICRI. Děkujeme mu touto cestou za udělení souhlasu.

Obsah

I. Mezinárodní trendy ukládání sankcí nespojených s odnětím svobody	5
1. Úvod: vně vězení.....	5
2. Tradiční tresty ve světě	7
3. Veřejné mínění o tradičním trestání	16
4. Funkce a dysfunkce tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody	19
Vhodnost a přiměřenost	20
Náprava	20
Snížení nákladů	20
Snížení vězeňské populace.....	21
Vliv na míru kriminality.....	21
5. Rozšíření užívání trestů nespojených s odnětím svobody.....	24
6. Závěrečné poznámky: před potrestáním	26
7. Odkazy:	27
II. Rozvoj probace: mezinárodní hledisko	28
1. Tresty vykonávané ve společenství a politiky probace.....	28
2. Historický a geografický exkurz	29
3. Závěr.....	32

I. Mezinárodní trendy ukládání sankcí nespojených s odnětím svobody

Ugljesa Zvekic*

1. Úvod: vně vězení

Uvěznění, a nikoliv tresty nespojené s odnětím svobody, včetně probace, dosud tvoří základní kámen konvenčního trestního systému. Uvěznění zůstává základním měřítkem jistoty přísnosti trestu.

Z mezinárodního srovnávacího hlediska shora uvedené tvrzení platí pro moderní byrokratické společnosti, jejíž středem je stát, a je tudíž platné z omezeného historického hlediska. Toto tvrzení také platí z hlediska filozofie trestání, avšak i zde v jeho omezeném prostorovém a historickém rámci, a navíc, z omezeného pohledu trestněprocesních a trestnějustičních reakcí na ně.

A jsou to právě tato omezená hlediska, z nichž Albrecht vychází při načrtnutí evolučního schématu, podle něhož:

Socio-ekonomické a politické změny mají vliv na systémy sankcí a jejich provádění, od té doby, kdy se vyvinulo moderní trestní právo, jakožto ústřední prvek moderního státu ve středověku. Přechod od všeobecného používání tělesného trestu a trestu smrti k modernímu vězení, a přechod od aplikace trestů spojených s odnětím svobody, jakožto běžného přístupu k aplikaci alternativních trestů a opatření, jako jsou pokuta, probace, podmíněný odklad výkonu trestu a další druhy zprostředkujících trestů, které nahrazují okamžitou fyzickou kontrolu prostřednictvím dohledu, a různé druhy kontroly nespojené s odnětím svobody, spolu s nedávno prováděnými pokusy přesunout ohnisko zájmu od trestání ke zprostředkování a odškodnění demonstruje ohromné změny systémů sankcí a poukazuje na potenciál změn v současné době dostupných v souvislosti s reformou trestního práva.

(Albrecht 1966:5)

Dnes je samozřejmostí v rámci projednávání trestání zkoumat jeho historii z omezeného geo-kulturního hlediska, stejně tak jako z hlediska omezeného výběru druhu trestu. Možná je takový přístup ospravedlnitelný v éře ideologií světa, který se stává navzájem podobný. Avšak právě stručný exkurz do různých geo - kultur a historií nabízí pohledy a představy do budoucnosti, které spíše spočívají na restoraci a integraci, než na bolesti a separaci.

Pokud jde o výrobu, konzumaci a doprovodné společenské vztahy, povaha a charakteristika většiny předkoloniálních afrických společností (v podobě státu nebo bez státu) vykazovaly decentralizaci a demokratizaci (rodina, dohled). Obecně řečeno, systém trestní justice a správní systém vykazovaly následující základní rysy: účast společenství; důraz na kolektivní práva před individuálními; kompenzace jako konsensuální sankce nespojená s odnětím svobody; směr; restorace (restoration); obecně prospěšná práce, exil nebo vyhoštění, sebevražda a podobně. Vězení a trest spojený s odnětím svobody bývaly určitou raritou, pokud byly vůbec kdy užívány.

(Odekunle 1994:45)

* Zástupce ředitele UNICRI, United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, Řím, Itálie.

Kromě toho, „(...) pokračování nebo setrvávání v tomto v podstatě dominujícím způsobu myšlení a filozofii „o všemohoucnosti“ vězení a praxe je ironické, protože je v rozporu s předkoloniální trestní filozofií a praxí (...)“

(Odekunle 1994:47).

A přece dnes je to trest uvěznění, který v rámci trestního systému, v jehož středu stojí stát, zůstává běžně používanou sankcí, a což je důležitější, je výchozím bodem pro uložení jakékoliv sankce nespojené s odnětím svobody. Do té míry, že ačkoli je vězeňská filozofie a její aplikace ironická, současný nedostatek regulace normativní úrovně a nedostatek realizace v praxi činí z „alternativ“ (...) buď „symboly“ nebo „něco nezákonného“.

(Odekunle 1994:47).

Jakmile trest odnětí svobody převzal vedoucí postavení nad ostatními sankcemi založenými na principu naprostého odstranění pachatele (trest smrti) nebo prostorového odloučení (vyloučení ze společnosti; transport do jiných zemí), jakož i nad tělesným trestem a mnoha formami sankcí nespojených s odnětím svobody orientovaných na restituci / integraci, paradigma trestání se soustředilo na vězení.

Na jedné straně bylo zapotřebí prozkoumat ústřední postavení trestu odnětí svobody s ohledem na rozsah jeho užívání a na druhé straně, vzhledem k jeho funkci, jakožto měřítko v trestní politice a trestní filozofii.

Kromě toho, na rozsah užívání trestu odnětí svobody se v rámci paradigma trestání stále hlavně odvolává. V pozitivním smyslu slova jde o to, že jak se zdá, že existuje konsensus v tom, že ti, kteří jsou vinni spácháním nějakého trestného činu, si zasluhují „být dáni pod zámek“. Pozitivní odkaz zahrnuje obecnou výstrahu společnosti před pácháním trestné činnosti (generální odstrašení - general deterrence), stejně tak jako jednotlivých pachatelů (speciální prevence - special prevention), která sestává z prostorové izolace pachatele. V mnoha zemích a pro značnou část veřejnosti je trest odnětí svobody považován v současné společnosti za nejpřísnější formu trestání, splňuje požadavek na přísnou reakci a odvetu za trestný čin. Na mezinárodní úrovni představovala Standard Minimum Rules (Standardní minimální pravidla), která se týkají trestu odnětí svobody, jednu ze snah prvního Kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli realizovat lidská práva, prosadit normy profesionalismu v oblasti vězeňství a posloužit jako pozitivní model pro mezinárodní quasi-legislativní aktivity. Seznam negativních rysů trestu odnětí svobody je však fakticky delší než rysů pozitivních a jsou všeobecně známy.

Co je však nutné zdůraznit, je to, že negativní vlastnosti a důsledky trestu odnětí svobody mají i pozitivní význam při podpoře sankcí nespojených s odnětím svobody.

„Argumenty pro zavádění a ukládání sankcí nespojených s odnětím svobody jsou v podstatě zrcadlovým odrazem argumentů proti uvěznění. Za prvé, tyto sankce jsou pro určité druhy trestných činů a pro určité typy pachatelů považovány za mnohem přiměřenější. Za druhé, protože díky nim se pachatel vyhýbá „prizonizaci“, podporují integraci pachatele zpět do společnosti, stejně jako jeho nápravu, a tím se stávají mnohem humánnějšími. Za třetí, obecně jsou mnohem levnější než sankce zahrnující trest odnětí svobody. Za čtvrté, snížením vězeňské populace zmírňují přeplněnost, a tak napomáhají správě věznic a lepšímu zacházení s pachateli, kteří zůstávají ve vězení“.

(Joutsen a Zvekić 1994:6)

Faktem zůstává, že trest odnětí svobody představuje dosud v mnoha systémech měřítko, vůči němuž jsou tresty nespojené s odnětím svobody zaváděny, vyhodnocovány a

realizovány. Jejich trestní hodnota se dosud hledá v rámci nebo vůči trestní hodnotě trestu odnětí svobody.

Všechna shora zmíněná vstupní pozorování jsou platná pouze tehdy, když jsou aplikována vůči tradiční kriminalitě, běžným a konkrétním pachatelům, a vůči reakcím trestní justice na tradiční trestní proces. Ve skutečnosti lze hovořit o tradičních sankcích nespojených s odnětím svobody, jakožto o alternativách k dominantnímu tradičnímu trestu, konkrétně k uvěznění. Je to skutečné a obrovské omezení v rámci historického a současného pojednávání o trestu. Nové formy kriminality (např. ekonomická kriminalita, organizovaný zločin, trestné činy proti životnímu prostředí, korupce, praní peněz) zahrnují různé trestní aktivity; diverzifikované profily pachatelů (např. organizace jako taková nebo představitelé organizací); a novely trestního řízení a sankcí. Opravdu dnes existuje potřeba učinit jasný rozdíl mezi tradičními alternativami k uvěznění na straně jedné a alternativami k nevězeňsky inspirovaným sankcím nespojeným s odnětím svobody, jako je propadnutí věci, zabavení věci, konfiskace, zákaz určitých činností atd., na straně druhé.

Tento materiál předpokládá, že pojednání o mezinárodních trendech vývoje sankcí nespojených s odnětím svobody se musí zbavit omezených představ o tradičních alternativách k uvěznění. Protože je však k dispozici většina informací stran tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody na mezinárodní (a národní) úrovni, a protože tématem výcvikových workshopů je probace, která je příkladem tradiční alternativy k uvěznění, podstatná část této práce se věnuje právě probaci. Nicméně, pokusíme se blíže zaměřit na otázky nesouvisející s vězením, inspirované sankcemi nespojenými s odnětím svobody.

2. Tradiční tresty ve světě

Navzdory paradigma zaměřenému na vězení, trest odnětí svobody není žádným způsobem druhem trestu užívaným výlučně. Ve skutečnosti, jak ještě budeme dále ilustrovat, jeho centrálnost spočívá více na jeho komparativní roli než na objemu jeho užívání. Obecně mezi dnes užívané druhy trestu patří - kromě trestu odnětí svobody - také trest smrti, tělesný trest, peněžité sankce, různé druhy zákazů a další druhy sankcí a opatření nespojených s odnětím svobody.

Nejnovější informace o užívaných druzích trestů ve světě vychází z pátého kola United Nations Survey of Crime Trends and the Operations of Criminal Justice System (Šetření OSN o trendech kriminality a fungování systémů trestní justice) za roky 1990 - 1994¹. Aniž bychom chtěli zacházet do podrobností², stojí za povšimnutí, že situace se v jednotlivých zemích liší. Existují proto země, ve kterých aplikace napomenutí, pokut a podobných opatření dosahuje až 70% všech odsouzení (např. Slovinsko, Japonsko, Spolková republika Německo,

¹ The United Nations Survey of Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems pravidelně shromažďuje statistiky poskytnuté sekretariátu - odboru prevence kriminality a trestní justice - Programu prevence kriminality a trestní justice OSN (the Crime Prevention and Criminal Justice Division - of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme) jejími členskými státy.

Výzkumy, které dosud proběhly, pokrývají následující období: 1970 - 1975; 1975 - 1980; 1980 - 1985; 1985 - 1990 a 1990 - 1994. V rámci prvních tří kol byly také shromažďovány informace o strategiích a opatřeních prevence kriminality. Šesté kolo šetření pokryje období 1994 - 1997, zatímco budoucí výzkumy se budou konat každé dva roky a doplní je výzkum zaměřený na aktuální téma (např. vězeňské podmínky). Výsledky šetření jsou k dispozici na the Crime Prevention and Criminal Justice Division (hard copy) a v elektronické podobě od the United Criminal Justice Information Network (UNCJIN) prostřednictvím internetu (<http://www.ifs.univie.ac.at/-uncjim/wcs.html>).

² Pokud jde o podrobnou analýzu výsledků 5. kola šetření OSN, co se trestání týče, viz Shinkai a Zvekic (dále).

Finsko, Egypt, Rakousko); naopak v jiných zemích se trest odnětí svobody ukládá ve více než 50% všech odsouzení (např. Kolumbie, Singapur, Moldávie); potom existuje mnoho zemí, ve kterých neexistuje - v kvantitativním smyslu slova - jasná převaha aplikace některého z různých druhů trestů.

Trest smrti dosud existuje a používá se v mnoha trestních systémech. Podle nejnovější zprávy OSN Hospodářská a sociální rada OSN, 1996 (devadesát zemí zachovává ve svých legislativách trest smrti; padesát pět ho zrušilo *de jure* a čtrnáct ho zrušilo v souvislosti s pácháním běžných trestných činů. Má se za to, že z devadesáti zemí, v nichž trest smrti dosud existuje, je ve třiceti *de facto* zrušen, protože v nich nebyl vykonán více než deset let. Stojí za povšimnutí, že:

„tempo změn směrem ke zrušení se významně zrychlilo (...) od roku 1989 (...). 25 zemí zrušilo trest smrti, 23 zemí pro všechny trestné činy, ať k nim dojde v době míru nebo v době války. Jinými slovy, roční míra zrušení trestu smrti je téměř třikrát rychlejší než v předchozí čtvrtině století (...). Nicméně, v některých regionech světa, zejména na Středním Východě, v severní Africe a Asii (jakož i ve Spojených státech amerických) [poznámka autora] silně odolávají zrušení trestu smrti. Také se ukázalo, že jakmile jednou dojde ke zrušení, není vždy trvalé“.

(Hood 1996:227,229)

V roce 1995 přinejmenším 2 931 vězňů bylo ve 41 zemích popraveno a 4 165 bylo v 79 zemích odsouzeno k trestu smrti. (Zpráva Amnesty International 1996).

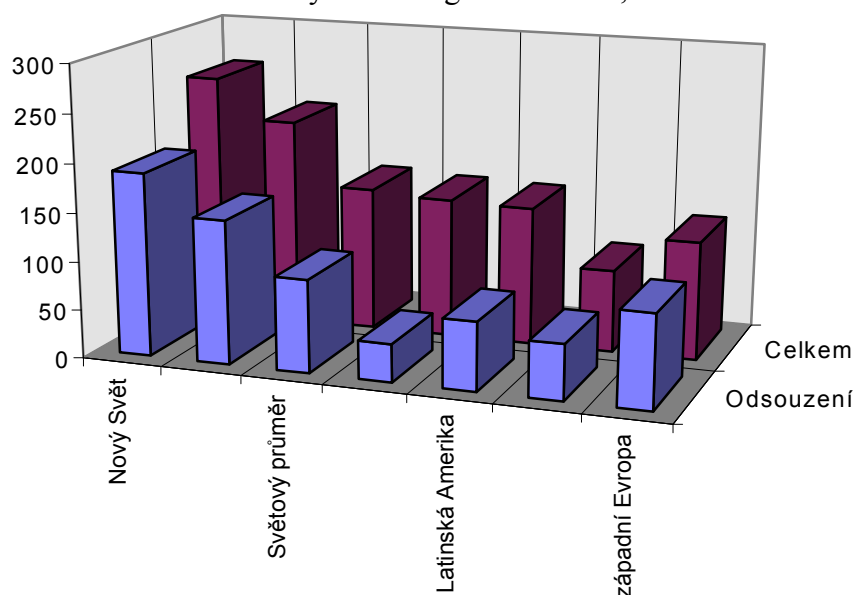
Existence tělesného trestu je další skutečností, kterou je třeba vzít v úvahu, zkoumáme-li hlavní druhy trestů na světě. V některých systémech patří mezi samostatné tresty; v jiných se vykonává v rámci nepodmíněného trestu, a v jiných se tělesný trest užívá jako disciplinární trest ve vězeňském zařízení. V některých kulturních prostředích je v souladu nejenom s právem nebo náboženstvím, ale odpovídá i obecně rozšířeným názorům a praxi, která má hodně co dělat s procesem socializace. Ačkoliv by se mělo k údajům výzkumu OSN o kriminalitě přistupovat obezřetně, ukazují, že tělesný trest je systematicky prováděn v řadě zemí (kupříkladu v islámských zemích).

Pokud jde o trest odnětí svobody, rozsah jeho užití se významně liší, což ilustrují tabulka č. 1 a graf č. 1

Tabulka č. 1: Míry uvěznění na 100 000 obyvatel v regionech světa, 1994

Region	Odsouzení	Celkem
Nový Svět	189,38	255,44
Transformující se země	148,23	214,13
Světový průměr	96,14	149,17
Afrika	39,31	144,79
Latinská Amerika	70,63	142,78
Asie	57,37	85,05
západní Evropa	96,35	121,92

Graf č. 1: Míry uvěznění na 100 000 obyvatel v regionech světa, 1994

Na regionální úrovni země Nového Světa vykázaly nejvyšší míru uvěznění³, následovány transformujícími se zeměmi (východní a střední Evropy), latinsko - americkými zeměmi, Afrikou a Asií. Země západní Evropy vykazují daleko nižší míry uvěznění. Stojí však také za povšimnutí, že nejvyšší podíl neodsouzených osob na celkové vězeňské populaci je zjištěn právě v Africe a Latinské Americe.

Pokud jde o rok 1994, Spojené státy americké s vysokou mírou vězeňské populace, která dosahovala 553 vězňů na 100 000 obyvatel, byly „přeskočeny“ Ruskem s 580 vězni na 100 000 obyvatel; existuje skupina zemí, kde připadalo více než 300 vězňů na 100 000 obyvatel. Na druhé straně, existují země s mnohem nižšími mírami uvěznění.

Co se týče trendů vývoje, nejvýznamnější změny jsou zaznamenány v transformujících se zemích, které ve čtvrtém kole výzkumu kriminality OSN (1985-1990) vykázaly výrazný pokles vězeňské populace, avšak v období let 1990 - 1994 (období, kterým se zabývalo páté kolo výzkumu kriminality OSN), již došlo k opačnému, a to vzestupnému trendu vývoje. Roy Walmsley ve své studii o situaci ve vězeňství v zemích východní a střední Evropy (1996) poznamenal, že existují tři hlavní důvody tak vysokého počtu osob ve vězení, „jmenovitě, legislativní ustanovení, jako jsou zákonem stanovené minimální tresty a požadavek, že recidivistům musí být uloženy delší tresty než ostatním pachatelům, dále délka ukládaných trestů a *omezená dostupnost alternativ k uvěznění* (důraz položený autorem)“.

V době pozorování se v některých zemích (např. v Bělorusku, České republice, Itálii) míry uvěznění téměř zdvojnásobily. Ze šedesáti pěti zemí, které poskytly informace o mírách uvěznění, třicet vykázalo nepřetržitý vzestup, sedm trvalý pokles a ve zbývajících lze během období, v němž probíhal pátý výzkum kriminality OSN, pozorovat více či méně stejné míry uvěznění.

Nezdá se, že by status a trendy vývoje uvěznění souvisely s profilem rozvoje a postavením zemí⁴. To dokazuje, že uložení nepodmíněného odsouzení je spíše na úrovni rozvoje nezávislé, ačkoliv, jak řada studií ukazuje, nebylo nezávislé na určitých

³ Zejména díky vysokým mírám uvěznění v USA.

⁴ Analýza vztahu mezi počtem ukazatelů rozvoje (ekonomický, lidského rozvoje, atd.) a počtem ukazatelů souvisejících s uvězněním je spíše neprůkazná (Shinkai a Zvekic, dále).

ekonomických procesech probíhajících v zemi, jako je míra nezaměstnanosti. Kromě toho, neexistuje jednoznačný důkaz, že míra uvěznění souvisí s mírami kriminality⁵.

Neexistuje ani důkaz o tom, že by sankce nespojené s odnětím svobody souvisely s ukazateli západních měřítek úrovně rozvoje. Jak již bylo konstatováno v úvodní poznámce, globální srovnávací pohled do filozofie, trendů vývoje a praxe trestání odhaluje, že postupný vývoj od nepodmíněného trestu k sankcím nespojeným s odnětím svobody je registrován pouze v rámci geo-kulturního okruhu, konkrétně toho „západního“.

Výzkum kriminality OSN se však nezabývá pouze rejstříkem sankcí nespojených s odnětím svobody. V naší předchozí práci (Joutsen a Zvekic 1994) jsme nabídli následující klasifikaci sankcí:

Sankce, které implikují prvky dohledu a kontroly:

- probace a podmíněné odsouzení s dohledem
- obecně prospěšné práce
- domácí probace („home probation“)
- otevřené, ambulantní nebo kontraktní (smluvní) léčení

Sankce, které nevyžadují dohled nebo kontrolu

Peněžité platby

- pokuta (fine)
- kompenzační platba (compensatory payment)
- narovnání (reconciliation)
- osobní odškodnění (personal reparation)
- konfiskace (confiscation)

Zbavení práv

- dočasné odnětí oprávnění (suspension of licences)

Kombinace sankcí

V některých systémech jsou stále ve větší míře vydávána ustanovení týkající se kombinace sankcí spojených s odnětím svobody se sankcemi nespojenými s o.s. a kombinace různých sankcí nespojených s o. s. Taková kombinace může dát trestu větší váhu a více odpovídat charakteristikám pachatelů, přičemž splňuje očekávání soudu a společnosti. Výzkum kriminality OSN ukazuje, že mnoho zemí buď nemá kategorie sankcí nespojených s odnětím svobody, které jsou do něho zahrnuty, nebo nemá k dispozici statistické údaje o jejich užívání. Máme na mysli čtyři kategorie sankcí nespojených s odnětím svobody: kontrolovaná svoboda (control in freedom)⁶, výstraha (warning)⁷, pokuta (fine) a nařízení obecně prospěšné práce (community service order).

⁵ „V (...) se v letech 1975 - 1995 počet osob uvězněných ve věznicích pro dospělé zdvojnásobil z 500 000 na 1,500.000 - počet uvězněných na počet obyvatel desetkrát vyšší než v Japonsku nebo Nizozemí, a pětkrát vyšší než v Kanadě nebo Spojeném království. Značná prisonizace mladých lidí - zejména afrického, amerického a španělského původu - nesouvisí s žádným dramatickým poklesem počtu míry vražd, znásilnění nebo loupeží“ (Walter 1997:12).

⁶ „Kontrolovaná svoboda zahrnuje probační příkaz (probation order), podmíněný trest s doplňkovým požadavkem dohledu a dalších forem tzv. kontrolované svobody (tj. případy, kdy se od jedince vyžaduje, aby vyhověl určitým požadavkům, co dohledu týče“). (Dotazník OSN používaný v rámci the Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems).

Ve většině zemí, které se zapojily do Výzkumu kriminality OSN, je pokuta nejčastěji používanou sankcí nespojenou s odnětím svobody. Její aplikace se pohybuje od 95% v Japonsku, více než 70% v západoevropských zemích po daleko nižší podíly v transformujících se a rozvojových zemích. Více než 50% odsouzeným dospělým pachatelům byla vyslovena výstraha, a to v řadě západoevropských a středo/východoevropských zemí (74% ve Slovinsku), ve srovnání s téměř zanedbatelným podílem v rozvojových zemích s výjimkou Jižní Afriky (23%). Zdá se, že kontrolovaná svoboda a nařízení obecně prospěšné práce patří mezi méně využívané sankce, ačkoliv v Korejské republice, Izraeli a na Slovinsku se používá hodně.

Uložení probačního příkazu v souladu s vymezením pojmu probace Výzkumem kriminality OSN jakožto „postup,“ pomocí něhož je jedinec soudem shledán vinným ze spáchání trestného činu, aniž je mu uložen nepodmíněný trest a je nad ním vysloven dohled“ vykazovalo v období let 1990 - 1994 v šestnácti zemích vzestup osob; v jedenácti zemích pokles. „Výrazný vzestup byl zaznamenán v Bělorusku (213% vzestup) a Nizozemí (79 % vzestup).

Na druhé straně, Spolková republika Německo vykazala dramatický pokles (52 % pokles), což platí i pro Litvu (46 % pokles) [...]. Spojené státy americké vykazaly nejvyšší míru výskytu uložení probace (536), následovány Kanadou (269), Anglií a Walesem (217), Skotskem (117) a Ruskou federací (100)“. (Shinkai a Zvekic - dále). Výsledky znázorňuje tabulka č. 2.

⁷ „Napomenutí a výstraha zahrnují podmíněné tresty, uznání pachatele vinným, přičemž je upuštěno od potrestání, formální výstraha, formální napomenutí, uložení určitých povinností pachateli bez provádění kontroly nad ním, podmíněné dismissal, podmíněné zproštění“. (Tamtéž).

Tabulka č.2: Podíl dospělých osob odsouzených k sankcím nespojeným s odnětím svobody ve světě, 1994

Země	Kontrolovaná svoboda (%)	Výstraha (%)	Pokuta (%)	Obecně prospěšná práce (%)	Celkem odsouzených
Andora	42,94	0	31,56	0	659
Rakousko	18,96	0,54	70,61	0	66 136
Azerbajdžán	35,48	0,1	6,98	12,83	11 563
Bělorusko	11,02	46,12	9,15	0	47 317
Kanada	28,16	2,58	38,65	0	106 638
Kostarika	42,11	0	20,51	0	5 913
Kypr	2,87	28,82	32,32	0	628
Česká republika	66,25	0	11,15	0	50 651
Egypt	0	0,22	77,66	0	414 399
Estonsko	0	40,8	31,5	0	6 101
Finsko	0	15,66	72,9	1,89	76 474
Gruzie	7,77	19,12	7,49	11,63	8 283
Německo	13,92	0,84	78,31	0	445 051
Řecko	0	0	4,07	0	78 985
Izrael	52,02	0	26,78	1,94	66 721
Itálie	0	0	39,95	0	202 943
Japonsko	0,43	2,69	94,93	0	1,141.407
Kazachstán	0	51,06	8,84	0	81 293
Litva	51,43	0	4,11	0	13 710
Mexiko	0	0	6,58	0	116 489
Nizozemí	0	0,04	46,82	8,63	98 984
Portugalsko	0,17	29,88	24,58	0,43	29 277
Katar	0	0	34,55	0	3 048

Tabulka č.2: Pokračování

Země	Kontrolovaná svoboda	Výstraha	Pokuta	Obecně prospěšná práce	Celkem odsouzených
Korejská republika	54,4	1,26	18,01	0	121 460
Moldavská republika	0	0	16,82	0	13 524
Singapur	0	0	0	2,13	14 506
Slovinsko	0	73,67	11,75	0	6 289
Jižní Afrika	0,01	22,51	7,78	0	318 068
Turecko	0	16,67	45,07	0	751 147
Anglie a Wales	7,07	7,98	79,33	0	1,183.963
Zambie	5,67	9,44	12,5	0	16 520
Hong kong	5,84	12,75	31,19	2,19	24 216
Severní Irsko	8,8	35,26	28,26	6,02	7 671
Skotsko	8,13	11,35	48,51	7,01	51 129

Tabulka č.3: Osoby podrobující se probaci, 1990 - 1994

Země	Celkem 1990	Podíl (%)	Dospělí	Mladiství	Celkem 1994	Podíl (%)	Dospělí	Mladiství
Bělorusko	1 647	16,05	1 647	-	5 212	50,33	5 212	-
Belgie	3 517	35,29	3 517	-	4 824	47,86	4 824	-
Bulharsko	727	8,09	677	50	853	10,10	825	28
Kanada	66 097	248,63	66 097	-	78 639	268,87	78 639	-
Chile	916	6,95	916	-	1 226	8,76	1 226	-
Kostarika	2 756	98,25	2 756	-	2 490	81,08	2 490	-
Dánsko	2 142	41,67	-	-	1 687	32,41	-	-
Německo	41 880	52,77	-	-	20 797	25,55	11 384	9 413
Indonésie	2 722	1,51	2 273	449	1 449	0,75	1 172	277
Jamaika	665	27,12	324	331	1 038	41,59	594	444
Japonsko	78 772	63,76	4 793	73 779	58 869	47,17	5 054	53 815
Lotyšsko	813	30,44	813	-	-	-	-	-
Litva	633	17,01	633	0	356	9,57	356	0
Malta	7	1,98	4	3	50	13,74	31	19
Maršalovy ostrovy	6	13,04	6	0	8	14,81	8	0
Mexiko	245	0,28	245	-	938	1,01	938	-
Nizozemí	6 626	44,32	-	-	12 171	79,14	-	-
Nikaragua	170	4,39	-	-	186	4,23	-	-
Portugalsko	-	-	-	-	49	0,50	-	-
Katar	-	-	-	-	10	1,85	-	10

Pokračování tabulky č.3

Země	Celkem 1990	Podíl (%)	Dospělí	Mladiství	Celkem 1994	Podíl (%)	Dospělí	Mladiství
Korejská republika	9 037	21,08	0	9 037	17 327	38,98	0	17 327
Moldavská republika	627	14,37	538	89	435	10,00	370	65
Ruská federace	-	-	-	-	149 140	100,77	-	-
Západní Samoa	36	21,95	33	3	-	-	-	-
Slovinsko	979	49,00	975	4	695	35,79	691	4
Švédsko	6 694	78,21	-	-	6 835	77,85	6 634	201
Anglie a Wales	89 672	177,35	54 306	35 366	111 746	217,24	82 908	28 838
USA	1,637.549	655,25	-	-	1,397.505	536,16	-	-
Hong kong	3 054	53,53	776	2 278	3 341	55,12	869	2 472
Severní Irsko	-	-	-	-	1 238	75,87	963	275
Skotsko	4 122	80,79	4 109	13	6 011	117,12	5 978	32
Bermudy	12	19,67	6	6	22	34,92	20	2

Vysvětlivky:

Podíl: Podíl osob podrobujících se probaci na 100 000 obyvatel za rok.

-: Údaje nejsou k dispozici

Tento přehled ukazuje, že ve skutečnosti jsou alternativní možnosti docela omezené. Zatímco na jedné straně pokračuje hledání účinných a věrohodných sankcí nespojených s odnětím svobody, na druhé straně existují výkyvy v podílu užívání nepodmíněného trestu a sankcí nespojených s odnětím svobody. Zdá se však, že existují určité regionální vzorce pro aplikaci sankcí nespojených s odnětím svobody. Kupříkladu jsou méně užívány v Latinské Americe, Africe a Asii (s výjimkou Japonska a Korejské republiky); zatímco Nový Svět a Evropa (západní a východní) jsou na ně více orientovány. Nicméně to neznámá, že důsledkem většího užívání sankcí nespojených s odnětím svobody je méně systematické užívání nepodmíněného trestu⁸. Ovšem zdá se, že ukládání sankcí nespojených s odnětím svobody je „pravděpodobně častější reakcí, jak omezit užívání nepodmíněného trestu než cesta ke snížení užívání nepodmíněného trestu“ (Pease 1995:2); tento problém bude diskutován dále.

3. Veřejné mínění o tradičním trestání

Aby byl trest věrohodný, je důležité, aby byl předvídatelný, aby „vzkazoval veřejnosti i soudním orgánům, že trest je uskutečňován vážně, a aby se zajistilo jeho přijetí“ (Albrecht 1996:51). Je však nutné dělat jemné rozdíly mezi všeobecnou podporou a „dobře informovaným názorem“, čehož příkladem je trest smrti. Jak Roger Hood zdůraznil: „Výzkumy veřejného mínění se mohou ukázat být matoucím ukazatelem, odpovědi jsou do velké míry závislé na povaze a specifičnosti kladené otázky, na pořadí jejich kladení, kontextu, ve kterém výzkum probíhá, na navrhovaných alternativních opatřeních, na socio-ekonomickém, rasovém složení vzorku a na pohlaví respondentů“.

(Hood 1996:238)

Nicméně, existují ukazatelé, pomocí nichž lze, co se sankcí nespojených s odnětím svobody týče, ovlivnit veřejnost, což je případ trestu smrti.

V rámci the International Crime (Victim) Survey (ICVS) (Mezinárodní výzkum obětí trestných činů) realizovaných společným úsilím ministerstva spravedlnosti Nizozemí, Home Office Spojeného království a UNICRI, který proběhl v letech 1989, 1992 a 1996/1997 přibližně v šedesáti zemích celého světa zahrnujícího více než 130 000 jedinců dotazovaných na jejich zkušenosti s viktimizací, byli dotázáni, jaký trest by uložili 21-letému recidivnímu pachateli krádeže vloupáním⁹. Navzdory četným problémům, na které jsme narazili, a zejména díky problémům s interpretací pojmu „barevný televizor,“ jehož hodnota a možnost náhrady se mezi zeměmi liší, objevily se určité vzorce orientace trestání.

⁸ Při pokusu vytvořit klustery zemí podle druhu ukládaných trestů analýza provedená Shinkaiem a Zvekcicem (UNICRI) (viz dále) naznačila, že klustery podle druhu uložených trestů se v jednotlivých regionech světa liší. Jinými slovy, praxe ukládání trestů do značné míry nezávisí na geo-politickém postavení té které země a jejím rozvoji.

⁹ Respondentům byla položena následující otázka: „Lidé mají různé názory na tresty, které by měly být pachatelům uloženy. Představte si např. muže ve věku 21 let, který je podruhé shledán vinným pro trestný čin krádeže vloupáním. Tentokrát odcizil barevný televizor. Který z následujících trestů by mu měl být v takovém případě uložen? Pokutu; nepodmíněný trest; obecně prospěšná práce; nebo podmíněný trest nebo jiný trest (jaký?)“

Tabulka č. 4: Preferovaný trest pro mladého recidivního pachatele krádeže vloupáním podle míry rozvoje a regionů, ICVS 1996 (městske oblasti) (v %)

	Pokuta	Vězení	Obecně prospěšná práce	Podmíněný trest
Celkem	9,7	46,8	31,7	6,9
Postavení				
Průmyslové země	9,8	33,3	44,1	7,7
Transformující se země	10,9	44,5	30,5	8,6
Rozvojové země	8,0	64,8	19,4	3,8
Region				
západní Evropa	10,4	28,5	48,7	8,2
Nový Svět	7,1	54,8	23,5	5,4
Transformující se země	10,9	44,5	30,5	8,6
Asie	8,2	75,6	9,6	2,0
Afrika	10,1	74,1	10,4	2,6
Latinská Amerika	6,3	49,8	33,6	6,0

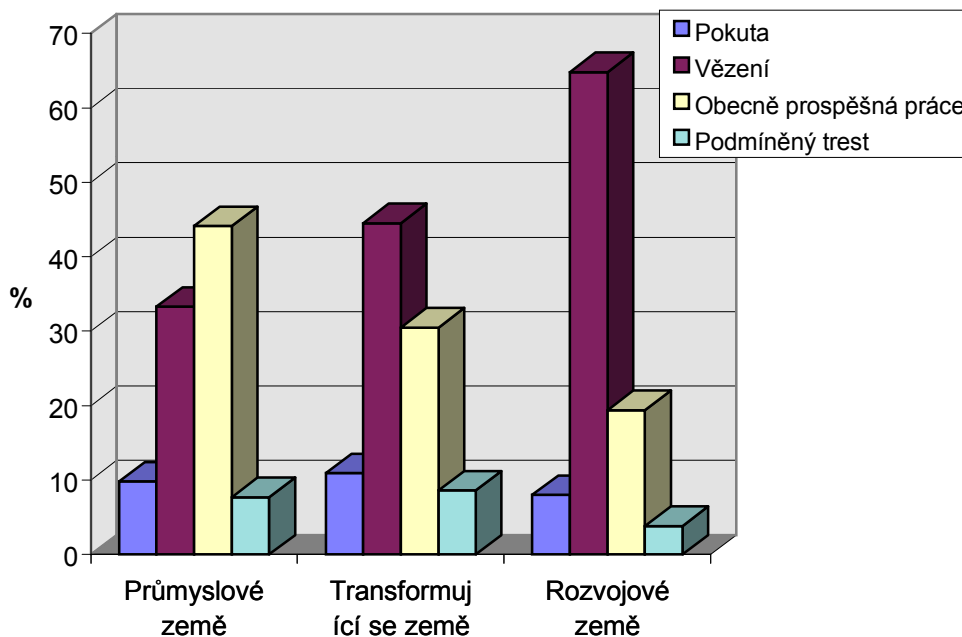
Tyto výsledky také znázorňují grafy č. 2 a 3.

Více než čtyři z deseti všech respondentů se rozhodlo pro uložení nepodmíněného trestu, který považovali za nejprůměrnější a nejvhodnější trest pro mladého recidivního pachatele krádeže vloupáním. Na regionální úrovni více než polovina dotazovaných z Nového Světa a Latinské Ameriky a tři čtvrtiny z Asie a Afriky se rozhodla pro uložení trestu odnětí svobody. Na druhé straně, tento trest upřednostnilo nějakých 45% respondentů z transformujících se zemí a 28% ze zemí západní Evropy.

Druhým nejpreferovanějším trestem byla obecně prospěšná práce, kterou by uložila třetina respondentů. Pro tento trest se rozhodla téměř polovina dotazovaných ze západní Evropy; poté následovali respondenti z Latinské Ameriky a z transformujících se zemí (asi třetina v každé z uvedené skupiny zemí). Pouze 10% respondentů z Asie a Afriky se rozhodla pro některý druh obecně prospěšné práce.

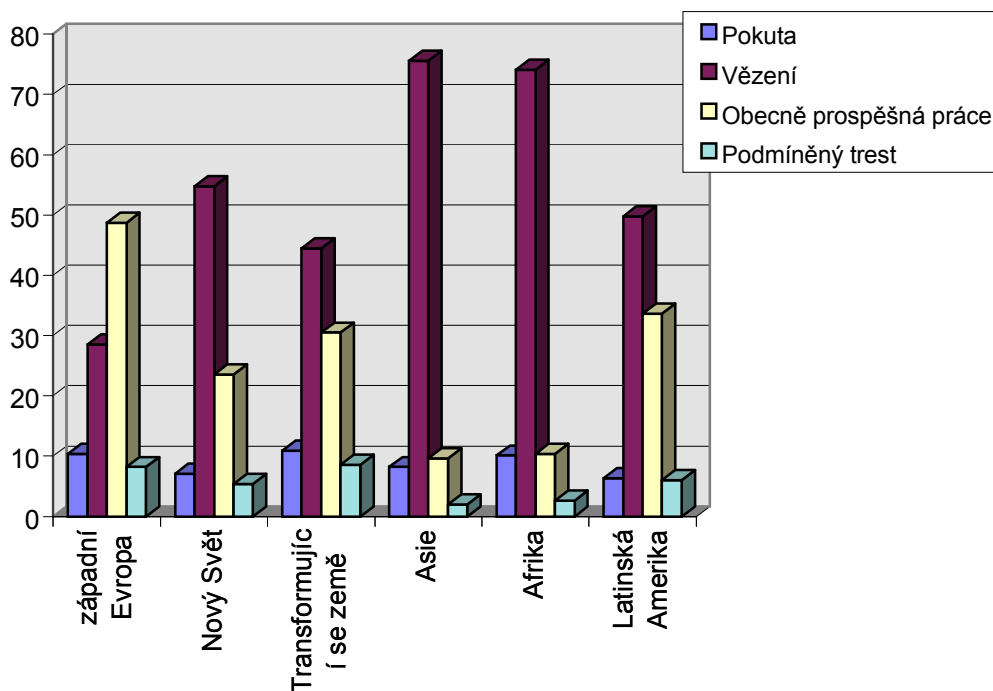
Nebyly shledány velké rozdíly, pokud jde o podíl těch, kteří by mladému recidivnímu pachateli krádeže vloupáním uložili pokutu (v průměru 10% respondentů). 7% dotazovaných se domnívá, že nejvhodnějším trestem by byl podmíněný trest; avšak jejich podíl se liší a pohybuje od 2% v Asii a 2,6% v Africe po 8% v transformujících se a západoevropských zemích.

Graf č.2: Preferovaný trest pro mladého recidivního pachatele krádeže vloupáním podle postavení, ICVS 1996 (městská oblast) (v %)

Kupříkladu, co se nepodmíněného trestu týče, podíl respondentů ze západní Evropy, kteří se pro něj rozhodli, se různí od 59% v Severním Irsku (a 50% v Anglii a Walesu, a Skotsku) po 2% ve Švýcarsku. Tento trest se jeví jako nejpřiměřenější pro dotazované z Kanady a USA.

Graf č.3: Preferovaný trest pro mladého recidivního pachatele krádeže vloupáním podle šesti regionů, ICVS 1996 (městská oblast)

Tyto údaje podporují zjištění mezinárodních výzkumů obětí trestných činů (ICVS) realizovaných v roce 1989 a 1992, podle nichž anglosaské země jsou více orientovány na ukládání nepodmíněného trestu než ostatní průmyslové země. Ostatní regiony vykazují, pokud jde o možnost volby tohoto trestu respondenty, méně odlišností, ačkoliv z transformujících se zemí pouze 18% dotazovaných z Polska dává přednost uložení nepodmíněného trestu, ve srovnání s více než 60% z Albánie, Mongolska a Rumunska.

Podobně, pro uložení obecně prospěšné práce jsou zejména respondenti v neanglosaských průmyslových zemích, v latinskoamerických zemích a v transformujících se zemích, zejména v Polsku, České republice, Maďarsku a Jugoslávii. Občané Mongolska, Albánie, Filipín, Ugandy a Zimbabwe projevují pro tento trest málo porozumění.

Upřednostnění nepodmíněného trestu v rozvojových zemích a transformujících se zemích by mohly ovlivnit přinejmenším tři faktory. Za prvé, obecně, k dispozici je méně trestů nespojených s odnětím svobody a navíc, existují obtíže s výkonem rozsudků, kterými byly uloženy (Joutsen a Zvekic 1994). Za druhé, zdá se, že nepodmíněné tresty jsou více podporovány v zemích, kde je kriminalita nejvyšší, zejména, pokud neexistují žádná dostupná a praktická řešení. Za třetí, to, co veřejnost vnímá v souvislosti s trestáním, je často formováno pouze sdělenými informacemi, tradičními náboženskými systémy a socio-právním dědictvím. Kupříkladu, v industrializovaných zemích požadavek na uložení nepodmíněného trestu zazněl častěji mezi dotazovanými z „anglofonních“ zemí, nezávisle na osobních zkušenostech s viktimizací nebo jiných faktorech souvisejících s výskytem kriminality¹⁰.

Existuje určitá shoda s regionálními vzorci založená na postojích veřejnosti k trestání na jedné straně, a převládajícím skutečným používáním sankcí nespojených s odnětím svobody a nepodmíněným trestem na straně druhé. Zdá se, že to svědčí přinejmenším o dvou věcech: za prvé o stupni nezávislosti ukládání druhů trestů na geo-politické situaci a míře rozvoje;¹¹ za druhé, že postoje veřejnosti opravdu do určité míry odrážejí skutečnou dostupnost různých trestů a jejich užití v praxi. Jinými slovy, postoje veřejnosti jsou ovlivněny trestními systémy a trestní praxí, ačkoliv ani výlučně, ani jasně deterministickým způsobem.

4. Funkce a dysfunkce tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody¹²

Mezi hlavní argumenty *proti* většímu užívání tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody (coby alternativ k trestání) patří, že nejsou tak účinné jako nepodmíněné tresty, co se odstrašování ostatních členů společnosti od páchaní trestných činů týče; že pachatele neuciní neschopným dopouštět se trestných činů, a že nedemonstrují dostatečně míru, do jaké společnost odsuzuje trestný čin. Řečeno jednoduše, sankce nespojené s odnětím svobody lze mít v případě celé řady trestných činů za zjevně mírné.

¹⁰ V rámci několikastupňové regresní analýzy na regionální úrovni byla mezi čtyřmi vybranými prediktory preference nepodmíněného trestu zjištěna pozitivní souvislost v „anglofonních zemích.“

¹¹ Viz poznámku 8.

¹² Vycházíme z Joutsena a Zvekice (1994).

Vhodnost a přiměřenost

V případě spáchání celé řady méně závažných trestných činů soud může uložit pouze sankce nespojené s odnětím svobody. O nepodmíněném trestu by se v takových případech dokonce ani neuvažovalo, protože se má za to, že méně závažné trestné činy „si nezaslouží“ nepodmíněný trest. Sankce nespojené s odnětím svobody jsou také považovány za přiměřené pro určité typy pachatelů nebo pro pachatele s určitými vlastnostmi. Mezi zvažovaná kritéria patří: zda dotyčný pachatel je či není prvopachatel; pravděpodobnost, že u něho nedojde k recidivě; jeho chování v minulosti; projevená lítost; postavení ve společenství atd.

Vyhodnocení přiměřenosti může také být spojeno s ochotou pachatele zapojit se do některého z programů, se svazky pachatele se společenstvím (např. rodina a zaměstnání), s dostupností nezbytných finančních prostředků vynakládaných na programy realizované na svobodě (např. dohlížitelé, dokonce technologická infrastruktura).

Nakonec, vyhodnocení přiměřenosti může být spojeno se skutečností, že sankce nespojené s odnětím svobody poskytují spíše rámec pro realizaci celé řady programů než ústavní léčení. Z toho důvodu se má za to, že slouží zájmům individualizace trestu.

Náprava

Jeden z hlavních argumentů pro sankce nespojené s odnětím svobody je, že nebrání přizpůsobení společnosti, a mohou mu skutečně pomoci. Věznice mají potíže s přípravou pachatelů na život na svobodě za podmínek života ve vězení.

Běžnou metodou vyhodnocení nápravy je studium recidivy. Předpokládá se, že větší užití sankcí nespojených s odnětím svobody povede ke snížení recidivy. Naneštěstí pro ty, kteří chtějí jasnou odpověď, se ukazuje, že je velmi obtížné měřit a vyhodnocovat míru recidivy.

Jiná metoda měření účinků sankcí nespojených s odnětím svobody bere v úvahu „míru úspěšnosti“ programu. Je založena na předpokladu, že úspěšné ukončení programu svědčí o velké pravděpodobnosti dosažení cílů programu, včetně nápravy pachatele. Tudiž, v USA jsou některé programy zahrnující užití elektronického monitorování považovány za velmi úspěšné, protože téměř všichni, kteří se zapojili do programu, dodrželi uložené podmínky, zatímco jiné programy vykazovaly pouze 50% „míru úspěšnosti“. V Austrálii trest „domácího vězení“ vykazoval 85% „míru úspěšnosti“.

Problém s tímto měřítkem spočívá v tom, že sankce nespojené s odnětím svobody se obvykle používají tam, kde je velká pravděpodobnost úspěchu (v rámci některých programů se prováděla značná kontrola nad přístupem k programu). Tudiž, program je aplikován na selektivní profil pachatelů, a se zapojením do něho je vyžadován souhlas pachatelů. Tyto faktory vedou k tomu, že je obtížné stanovit, zda bylo dosaženo cílů, které si předmětný program stanovil.

Snížení nákladů

Třetí argument, který je často uváděn na obhajobu sankcí nespojených s odnětím svobody, spočívá v tvrzení, že jsou méně nákladné než uvěznění pachatele. Náklady však mohou být různě definovány a měřeny. Dalo by se hovořit o bezprostředních finančních nákladech soudního rozhodnutí nebo výkonu rozsudků (v řadě právních systémů lze aplikovat zjednodušené řízení tehdy, pokud pachateli nehrozí uložení nepodmíněného trestu, o nepřímých finančních nákladech, které vedou ke zvýšení nebo snížení kriminality, o nákladech ke škodě pachateli a poškozeného, o širších sociálních nákladech apod.)

Co je obecně implikováno je to, že širší užití sankcí nespojených s odnětím svobody by umožnilo státu uplatňovat výkon trestů mnohem levněji. Odhad míry úspěchu při dosažení tohoto cíle však vyžaduje odhad úspor, kterých by mohlo být docíleno v souvislosti s různými změnami rozsahu, v němž jsou různé sankce užívány. Srovnání denních výdajů samotných by problém příliš zjednodušilo. Pokuty a trestní výstraha jsou levná opatření (pokuty dokonce vynášejí příjem), ale probace a obecně prospěšné práce vyžadují organizované, školené a profesionální sbory pracovníků k zabezpečení náležitého použití těchto opatření.

Kromě toho, menší snížení měr uvěznění by významně neredukovalo náklady na chod věznic. Kupříkladu, kdyby v každé věznici bylo o desetinu vězňů méně, mělo by to malý vliv na rozsah potřebného personálu, na náklady vynaložené na program nebo na každodenní náklady managementu.

Za třetí, možný „net - widening“ účinek přijetí sankcí nespojených s odnětím svobody (tj. jejich užití v případě pachatelů, kterým by za jiných okolností byla uložena méně punitivní sankce) může zvýšit celkové náklady na systém trestní justice.

Za čtvrté, jak bylo shora připomenuto, bylo by nemoudré se soustředit pouze na finanční kritéria coby měřítka účinnosti. V úvahu by měly být brány také humanitární a etické faktory („náklady“) nebo sociální náklady. Kupříkladu, spoléhání se na nepodmíněný trest jako na „normální“ trest přináší jasné humanitární, etické a sociální náklady. Na druhé straně, např. se tvrdí, že „domácí vězení“ a elektronické monitorování klade břemeno na bezprostřední prostředí, jako je rodina pachatele; to může být považováno za sociální výdaj.

Snížení vězeňské populace

Obecně se očekává, že větší užití sankcí nespojených s odnětím svobody vede ke snížení vězeňské populace. To lze chápat dvěma způsoby: buď tak, že takové sankce vedou ke snížení počtu pachatelů nacházejících se ve vězení, nebo tak, že vedou ke snížení počtu nově přichozích odsouzených osob do vězení.

Platnost prvního účelu sankcí nespojených s odnětím svobody je snižována skutečností, že obecně nahrazují pouze kratší nepodmíněné tresty, a mají tudíž malý praktický vliv na celkovou velikost vězeňské populace. Jiné okolnosti (jako je zvýšená kriminalita) by mohly vést k přísnějším nepodmíněným trestům a nebo k většímu počtu nepodmíněných trestů, činíce obtížným, ne - li nemožným stanovit, zda sankce nespojené s odnětím svobody mají opravdu tuto funkci. Účinnost sankcí nespojených s odnětím svobody nelze posuzovat pouze na základě toho, zda jejich užívání snižuje vězeňskou populaci.

Dokonce i tehdy, jestliže častější užívání sankcí nespojených s odnětím svobody nesnižuje počet uvězněných pachatelů, může snížit počet nově přichozích osob do vězení. Takováto funkce by mohla mít dvojí prospěch, jeden týkající se trestní politiky a jeden týkající se vězeňské správy. Jestliže má vězení skutečně negativní účinek na pachatele, potom je žádoucí omezit užívání nepodmíněného trestu na pokud možno co nejmenší míru. Za druhé, snížením počtu případů, které se mají dostat do vězení, dochází ke snížení pracovního zatížení vězeňské správy.

Vliv na míru kriminality

Hlavním argumentem proti sankcím nespojeným s odnětím svobody je, že díky své mírnosti neodstrašují lidi od páchaní trestných činů; nemají *obecný preventivní účinek*.

Při studiu účinku, který změna politiky ukládání trestů může mít na postoje veřejnosti a chování, a specificky na celkovou míru kriminality, existují vážné metodologické obtíže. Několik málo existujících pokusů studovat tento aspekt se kloní k závěru, že jak se zdá míra, do jaké se užívá nepodmíněný trest, není rozhodující pro *obecnou* úroveň kontroly kriminality

ve společnosti. Může se tudíž stát, že vysoké míry uvěznění nesnižují obecně kriminalitu a naopak nízké míry uvěznění kriminalitu nepodporují. Obecně se má za to, že pravděpodobně důležitější jsou jiné intervenující faktory, jako je pravděpodobnost dopadení a jistota potrestání.

Bereme-li v úvahu stinné stránky uvěznění, a při absenci patrných důkazů svědčících o opaku by se zdálo, že širší užití sankcí nespojených s odnětím svobody nevede k žádnému významnému nárůstu kriminality, zejména, když jsou sankce řádně naplánovány a realizovány, a těší se informované podpoře ze strany společenství a veřejnosti obecně.

Lze pozorovat, že situace týkající se vztahu mezi nepodmíněným trestem a tradičními sankcemi nespojenými s odnětím svobody se ve světě liší. Neexistuje jasný trend, co se týče té kategorie, která zaujímá dominantní místo v rámci tradičního paradigma trestání a praxe ukládání trestu. Skutečně, bitva, pokud lze tento výraz užít, dosud pokračuje s těžko předvídatelnými výsledky, s výjimkou toho, že tradiční sankce nespojené s o. s. jsou užívány, abychom znovu citovali Ken Plase: „častěji (jakožto) reakce na potřebu omezit užívání vězení nežli jako způsob, jak snížit užívání vězení“ (Plase 1995:7). Odtud trend k zavedení punitivnějších komponent v rámci tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody prostřednictvím např. kombinovaných sankcí, boot-camps, a k dálkově ovládací technice, jako je elektronické monitorování. Stojí za zmínku, že paradigma trestání zahrnovalo představu o respektování lidských práv. Nicméně, tato příslušná lidská práva byla většinou, ačkoliv nikoliv výlučně, omezena na problematiku trestního řízení a ukládání přísných trestů (např. mučení, trest smrti a uvěznění), nebo, v post-komunistických společnostech, na represivní dohled nad pachateli na svobodě a na povinné léčení. Zavedení lidských práv v rámci tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody a v oblasti prevence kriminality se datuje od nedávné doby. Tato úsilí mohou vést k tomu, že ve vězení bude méně lidí, avšak ne nezbytně; jistě přivodí cílenější a pravděpodobně méně tvrdou kontrolu. Nicméně, zajisté zůstávají v rámci dosahu paradigma trestání soustředěného na vězení. Zdá se, že mnoho tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody je odsouzeno k tomu, sdílet společný osud uvěznění. Jejich *raison d'etre*, jejich přijatelnost, jejich rozšíření, omezení a změna jsou skutečně spjaty s místem a úlohou uvěznění v rámci převažujícího paradigma trestání vytvořeného kolem tradičních trestných činů, tradičních aktérů a tradičních modelů trestní justice. Navzdory preferovanému termínu „sankce nespojené s odnětím svobody“ před pojmem „alternativy k uvěznění“ v jádru a ve skutečnosti nezůstávají ničím jiným než „alternativami k uvěznění“.

Čelíce problémům globalizace, pád ideologií a přihlížení k nákladům řízení společenských procesů se zdá být znovuoživením neofunkcionalistické vize společnosti jakožto „tension - management system“ (Moore 1974). Změny společenských aktérů jsou také evidentní: organizace jsou stejně důležité jako jednotlivci, (pokud nejsou dokonce důležitější) a stávají se zodpovědnými aktéry. Ačkoliv se neopírají o neofunkcionalistická stanoviska, řada autorů, jako jsou Albrecht (1996) a Garland (1997), abychom citovali alespoň dva z nich, má tendenci popisovat systém trestní justice jako „system risk management“ s pozorností přesunutou od důsledků individuálního chování k rizikům připisovaným společenským aktérům. K této orientaci systémů trestní justice potom dochází v kontextu „vysokých měř kriminality jakožto běžné, normální společenské skutečnosti“ (Garland 1996:446) a v kontextu marginalizace morálních a na člověka zaměřených argumentů v rámci filozofie a praxe trestání.

„Vyhodnocení rizika a „risk management“ nejsou v trestní praxi novými elementy, ale nyní se nacházejí ve středu zájmu jako nikdy předtím [...]. Do té míry, že se trestní systém stále více stává racionalizovaným, stále více vysvětlitelným, stále více si vědom vynakládaných nákladů a stále více zaměřen na rizika“.

(Garland 1997:9)

Organizační a profesionální zájem o otázky řízení a rozumné vysvětlování a kontrolování má tendenci nahradit podstatné společenské cíle interními organizačními cíli a dokonce tvůrci politiky pohlížení na omezování rizika jako na ústřední problém. Z toho důvodu ono častější uchýlení se k inkarceraci a volání po primitivnosti tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody. Tyto dva aspekty nejsou již nadále považovány za vzájemné opaky, nýbrž spíše za kontrolní aspekty usilující o snížení rizik.

Další důsledky orientace systému trestní justice na „risk - management“ lze nalézt v tom, že:

„Moderní trestní právo se významně opírá o pojem „ohrožující trestné činy“ (endangering offences), techniku dnes široce užívanou v trestní legislativě s cílem zajistit např. bezpečnost v dopravě, náležité životní prostředí, dobrý chod hospodářství, veřejné zdraví, vnitřní bezpečnost a maximální pocit bezpečí [...]. S „risk management“ a pojmem „ohrožující trestné činy“ je spuštěn mechanismus, který mimo jiné ovlivňuje druh používaných sankcí“.

(Albrecht 1996:11)

Důležitost organizací, jakožto společenských, a tudíž i kriminálních aktérů si vyžadovalo uznání trestní odpovědnosti právnických osob, a v některých případech pouhé členství v organizaci a vedoucí role dává vzniknout trestní odpovědnosti. Nad to, takovýto proces „vznikání trestní odpovědnosti“ („responsibilisation“) činí rozdíl mezi veřejnými a soukromými aktéry (Garland 1996:452) a vede ke „sbližování mezi sankcemi a přísností sankce, a to jak za úmyslné, tak nedbalostní jednání“ (Albrecht 1996:11).

Rejstřík možných sankcí nespojených s odnětím svobody se rozšířil, avšak nikoliv jako důsledek snah vyvarovat se prisonizaci, nýbrž spíše jako výsledky změn orientace trestní justice („risk management“), důsledek zvýšených příležitostí spoléhat se na anebo kombinovat trestní a správní sankce a reagovat na problémy nastolené novými trestními aktéry a novými kriminálními postupy. Některé z tradičních sankcí nespojených s odnětím svobody si našly svou cestu k tomuto novému paradigma trestání zaměřenému na tresty na svobodě, jako je pokuta, konfiskace a dočasný nebo trvalý zákaz výkonu povolání, činnosti nebo zastávání funkce. Jiné, jako je zabavení majetku, předběžné opatření, obstarání, restorace a vyloučení účasti z vládních smluv vztahující se k obchodování s drogami, organizovanému zločinu, hospodářské kriminalitě, ke kriminalitě proti životnímu prostředí, korupci a praní peněz nebyly nikdy míněny jako skutečné alternativy k trestání. Měly by se zabývat různými aktéry a důsledky trestních jednání, pro něž ani trest odnětí svobody, ani vězením ovlivněné tradiční sankce nespojené s odnětím svobody samotné, nebyly nikdy považovány za přiměřené a potenciálně účinné. K tomu je třeba dodat, že jak se zdá v moderní společnosti veřejné mínění a tlak hromadně sdělovacích prostředků a nebo izolace, a nepříznivá publicita obsahují v sobě větší odstrašovací a sankční schopnosti, pokud jsou uplatňovány spíše vůči právnickým osobám než vůči jednotlivcům; účinky možná obdobné nátlaku vrstevníků a společenství v tradičních společnostech nebo malých skupinách.

Zatímco vězením inspirované sankce nespojené s odnětím svobody dosud konkurují trestu odnětí svobody z důvodů pohybujících se od morálních, přes úsporu vynaložených nákladů po účinnost při potlačování kriminality, není tomu tak v případě sankcí nespojených s odnětím svobody, které nejsou inspirovány vězením. Jejich *raison d'être*, přijetí a účinnost se opírají o různé argumenty a spočívají na různých předpokladech a očekáváních. Toto samo o sobě je nečiní nadřazenými nad tradiční sankce. Avšak přinejmenším nekonkurují s tak mocnou sankcí, jako je trest odnětí svobody. Třebaže, pokud jde o jednotlivce, kteří nesou odpovědnost za spáchání netradičních trestných činů, justiční systém, stejně tak, jako veřejné

mínění, se dosud příliš často přiklánějí k užívání nepodmíněného trestu anebo k požadavku ho uložit.

5. Rozšíření užívání trestů nespojených s odnětím svobody¹³

Shora nastíněné úvahy ukázaly, že užití vězením inspirované i neinspirované sankce nespojené s odnětím svobody představuje skutečně dialektický proces se „zmítáním sem a tam“, odehrávající se někdy ve shodném, někdy v opačném směru. Navzdory ideologickému uznání důležitosti sankcí nespojených s odnětím svobody v praxi existuje dosud řada překážek, které brání jejich plně kvalifikovanému trestnímu uznání a podpoře ze strany legislativců, pracovníků soudnictví a veřejnosti vůbec. Co následuje, je řada doporučení, týkajících se systematického úsilí za prosazení, realizaci a posílení důvěryhodnosti sankcí nespojených s odnětím svobody.

Na zájem o sankce nespojené s odnětím svobody ve světě lze pohlížet z různých směrů vývoje. Intenzita těchto trendů se v jednotlivých jurisdikcích liší:

- Diverzifikace sankcí nespojených s odnětím svobody v některých zemích probíhá souběžně s rozšiřováním aplikace těchto sankcí na větší škálu trestných činů a pachatelů.
- Větší užití klasických sankcí nespojených s odnětím svobody, jako je kupříkladu pokuta (buď jako takové, nebo např. formou denních pokut) a probace.
- Rozvoj sankcí nespojených s odnětím svobody, které zahrnují jednu nebo kombinaci následujících komponent: práce (jako je práce v rámci obecně prospěšné práce), kompenzace / restituce a léčení.
- Obnovený zájem o „tradiční“ sankce a o sankce, které se opírají o tradiční infrastruktury.
- Zavedení škály sankcí nespojených s odnětím svobody, které nejsou inspirovány vězením.

Navzdory tomuto vývoji zůstává propast mezi trestní politikou a praxí, co se sankcí nespojených s odnětím svobody týče. Tato propast se odráží v několika úrovních.

- Na statutární úrovni mnoho států referuje, že nedisponují odpovídající šíří sankcí nespojených s odnětím svobody, nebo že legislativa neposkytuje jasné směrnice ohledně účelu, ukládání nebo realizace těchto sankcí.
- Na úrovni praxe ukládání trestu se odráží propast v pokračujícím dominantním postavení trestu odnětí svobody, jakožto „normy“, jakožto hlavního měřítko ukládání trestu. Sankce nespojené s odnětím svobody jsou buď užívány méně než by zákon umožňoval, nebo jsou užívány jako alternativy za jiné sankce nespojené s odnětím svobody.
- Na úrovni finančních zdrojů, kdy se státy v mnoha oblastech nadále brání realizaci některých sankcí nespojených s odnětím svobody, kvůli nedostatku nezbytného personálu, podpůrných struktur nebo finančních prostředků.

¹³ Vycházíme z Joutsena a Zvekice (1994).

Zmíněnou propast lze zmenšit pouze změnou postojů. Zákodárce by si měl být vědom potřeby takové legislativy, která podporuje cíle sankcí nespojených s o. s. Soudce a státní zástupce (stejně jako další zaangažovaní pracovníci praxe) by si měli být vědomi potřeby hledat přiměřené a vhodné sankce nespojené s odnětím svobody a aplikovat je, kdykoliv je to možné. Ti, kteří rozhodují o finančních prostředcích, by si měli být vědomi výhod, které lze získat prostřednictvím rozšířeného užití sankcí nespojených s odnětím svobody. Posléze společenství by si mělo být vědomo důležitosti reintegrace pachatele do společnosti v zájmu pachatele, oběti a společenství jako takového.

Tato změna postojů si vyžaduje více objasnit účely zvětšeného užívání sankcí nespojených s odnětím svobody. Očekává se od nich, že současně povedou k mnoha věcem. Obecně se od nich očekává, že pomohou při snižování vězeňské populace a snižování celkových nákladů na chod systému trestní justice. Předpokládá se, že více napomohou společenské integraci, tudíž i sníží recidivou a zvýší účinnost systému trestní justice. Také se má za to, že fungují jako odstrašující prostředek, jako spravedlivý a opodstatněný trest za určitou skupinu trestných činů a pro určité typy pachatelů.

Ačkoliv sankce nespojené s odnětím svobody jako celek mohou pomoci dosažení těchto účelů, některé z nich se dostávají do rozporu s jinými. Nad to, některé z těchto účelů nejsou přiměřené pro všechny druhy sankcí nespojených s odnětím svobody. Některé mohou více směřovat k léčení, jiné k reintegraci, zatímco další prostě požadují od pachatele platbu - finanční příspěvek státu, kompenzaci oběti nebo kompenzaci společenství jako celku.

Zkušenost s různými sankcemi v různých zemích nelze brát jako jasný důkaz toho, že ze sankcí nespojených s odnětím svobody vždy nezbytně plyne tento prospěch. Kupříkladu, dokonce i tehdy, kdy skutečně nahrazují trest odnětí svobody, obecně zcela nahrazují krátkodobé tresty, a tudíž mají malý vliv na velikost vězeňské populace. Stejných nepatrných výsledků je dosaženo, jestliže jsou sankce nespojené s odnětím svobody aplikovány vůči malému počtu pachatelů.

Zároveň jiné okolnosti (jako je zvýšená kriminalita) mohou vést k uložení vyšších anebo přísnějších trestů odnětí svobody, a tudíž mohou vytvářet dojem, že reforma naopak způsobuje větší užívání trestu odnětí svobody. Rovněž neexistuje jednoznačný důkaz o tom, zda větší užívání sankcí nespojených s odnětím svobody je úspěšné při snižování nákladů na trestní justici nebo podporování nápravy pachatele.

Tato nejasnost, co důkazu podpory sankcí nespojených s odnětím svobody týče, může ztížit přesvědčování klíčových skupin o potřebě nahradit nepodmíněný trest sankcí nespojenou s odnětím svobody, kdykoliv je to jen možné. Nejednoznačnost a navíc riziko deziluze, pokud prováděné experimenty se sankcemi spojenými s odnětím svobody nemají na všech frontách patřičný úspěch, mohou být rozptýleny pouze tehdy, jestliže tvůrci rozhodnutí a pracovníci praxe mají jasnější představu o úloze sankcí nespojených s odnětím svobody a o cílech těchto experimentů.

Plánování a realizace sankcí nespojených s odnětím svobody v jurisdikcích světa se shodně setkaly s týmiž problémy, jako jsou problémy spojené s jejich dostupností, ukládáním trestů, finančními prostředky, postoji k těmto sankcím a důkazy o jejich účinnosti.

Existuje rovněž zvýšený zájem o celostátní a mezinárodní soubor norem s důrazem na právní záruky. Na globální úrovni Spojené národy přijaly The Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures („The Tokyo Rules“) (Standardní minimální pravidla upravující opatření nespojená s odnětím svobody, tzv. „Tokijská pravidla“). Také Rada Evropy přijala právní dokument zabývající se komunitními tresty a opatřeními - The European Rules on Community Sanctions and Measures (Evropská pravidla o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství).

Je zapotřebí zvláštního úsilí při podpoře právního a kriminologického výzkumu k problematice trestní hodnoty a účinnosti sankcí nespojených s odnětím svobody. Nesmírný význam má mezinárodní výměna zkušeností v souvislosti s realizací těchto trestů, výzkumem sankcí nespojených s odnětím svobody a jejich „úspěchy a selháními“.

6. Závěrečné poznámky: před potrestáním

U trestu by se neměla přehlížet jeho pomocná role ani symbolický význam. To platí stejně jak pro nepodmíněný trest, tak pro sankce nespojené s odnětím svobody.

Záměrem tohoto článku bylo uvést do kontextu a nastínit mezinárodní trendy, které přesahují vězením inspirované sankce nespojené s odnětím svobody. Nicméně se připouští, že odstrašující, stejně jako nápravné / integrativní účinky jakéhokoliv trestu jsou spíše omezené. Tato omezení jsou zjevná zejména v souvislosti s dopadem trestu na omezení kriminality a strachem o bezpečnost občanů a jejich majetku. Ve skutečnosti je takový důkaz, mírně řečeno, neprůkazný. Méně opatrným názorem by bylo tvrzení, že skutečně neexistuje žádný konkrétní důkaz o tom, že tresty způsobují drastické snížení kriminality, rizika páčání trestné činnosti, rizika viktimizace a pocit nejistoty. Jinými slovy, neodstraňují úspěšně „vysoké míry kriminality, jakožto běžného sociálního faktu“.

Potud kritika sankcí nespojených s odnětím svobody, ale zejména nepodmíněného trestu, v souvislosti jejich praktickými dopady na kriminalitu a bezpečnost, vychází z mylné představy o kontrole kriminality. Je to vize, ve které trest a pokud možno maximální náprava pachatele stojí ve středu pozornosti trestní justice. Trest se tak stává nejdůležitějším symbolem justičního systému. Nicméně, je to právě prevence kriminality a omezování příležitostí páchat trestnou činnost, stejně jako potrestání pachatele, co je opravdovým měřítkem účinnosti lidských práv a lidského rozvoje. V určitém smyslu prevence kriminality zůstává „nejproduktivnější alternativou k uvěznění“, jakož i k páčání trestné činnosti, viktimizaci a trestání obecně (Pease 1997:11). Opravdu, dnes existuje dostatek důkazů o tom, že cílené programy prevence kriminality skutečně vedou ke snižování kriminality (Waller 1997), zvyšují bezpečí a racionalizují ukládání trestů. Pouze v rámci takového přístupu k trestní justici se sankcím nespojeným s odnětím svobody dostane opravdová příležitost realizovat vlastní potenciál trestání a dokázat jejich účinnost. Pouze v rámci takového přístupu dokáží ze sebe setřást „vězeňské peří“ a zbavit se toho, aby byly považovány za náhražku „skutečného řešení“. Pouze poté bude jejich trestní hodnota i trestní hodnota vězení skutečně oceněna v kontextu toho, kde je jejich opravdové místo, to znamená nepodmíněné odsouzení, jako „poslední možnost“.

Dnešní paradigma trestání zahrnuje různé druhy trestů odpovídající různým chráněným zájmům a cíleným hodnotám a nákladům.

Trest	Hodnoty / náklady
Trest smrti	Život
Tělesný trest	Tělesná integrita
Trest odnětí svobody	Svoboda a čas
Tradiční sankce nespojené s o.s.	Svoboda, povinnost a náhrada škody
Vězením neinspirované sankce nespojené s odnětím svobody	Majetek a postavení

7. Odkazy:

Albrecht, H.-J. (1996) „Sanctions and their Implementation“, Twenty-first Criminological Research Conference, Document PC-CRC (96) 5, Strasbourg: Council of Europe, 19-22 November.

Amnesty International Report (1996), March.

Garland, D. (1996) „The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society“, *The British Journal of Criminology*, Vol. 36, No.4:445-471.

Garland, D. (1997) „Probation and the Reconfiguration of Crime Control“, in R. Burnett (ed.) *The Probation Service: Responding to Change*, Probation Studies Unit Report No.3/97, Oxford: Center for Criminological Research.

Hood, R. (1996) *The Death Penalty: A World-Wide Perspective*, Oxford: Clarendon Press.

Joutsen, M. and Zvekic, U. (1994) „Noncustodial Sanctions: Comparative Overview“, in U. Zvekic (ed.) *Alternatives to Imprisonment in Comparative Perspective*, Chicago: Nelson-Hall Publishers. 1-42.

Moore, W.E. (1974) *Social Change*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall Inc.

Odekunle, F. (1994) „Alternatives to Imprisonment in Africa: An Overview“, in U. Zvekic (ed.) *Alternatives to Imprisonment in Comparative Perspective*, Chicago: Nelson-Hall Publishers. 45 - 52.

Pease, K. (1995) „The Future of Imprisonment and its Alternatives“, *Report for the Fifth Conference on Crime Policy*, Document CDPC (95) 85, Strasbourg: Council of Europe.

Shinkai, H. and Zvekic, U. (forthcoming) „Punishment“, draft chapter prepared for the *United Nations Report on Crime and Justice in the World*.

United Nations, Economic and Social Council (1996) „United Nations Standards and Norms in the Field of Crime Prevention and Criminal Justice: Capital Punishment and Implementation of Safeguards Guaranteeing the Protection of Rights of those facing the Death Penalty“, *Report of the Secretary-General*, Document E/CN 15/1996/19, 27 March.

van Dijk, J.J.M. (1994) „Who is Afraid of the Crime Victim: Criminal Victimization, Fear of Crime and Opinions on Crime in an International Perspective“, paper presented at the World Society of Victimology Symposium, Adelaide, Australia, 21 - 26 August.

Waller, I. (1997) „Trend in Crime Prevention: Europe and North America“, paper presented at the European Union Conference on Crime Prevention: Trends on European Level, Noordwijk, The Netherlands, 11 - 14 May.

Walmsley, R. (1996) *Prison in Central and Eastern Europe: Progress, Problems and the International Standards*, HEUNI Publication Series 29.

II. Rozvoj probace: mezinárodní hledisko

Robert Harris*

Cílem příspěvku je vymezit v širším kontextu trestní politiku a politiku trestní justice, vycházející, tam kde je to možné, z komparativních hledisek. Pomáhal jsem při vypracování publikace „Probation Round the World“ (Probace kolem světa). Po vymezení kontextu stručně zmíním mezinárodně důležitou diskusi na téma „Co funguje?“ (What works?) Mou ústřední myšlenkou je, že zatímco účinnost je svým vymezením důležitá, probační služby by si měly dát pozor na to, aby příliš neočekávaly od literatury zabývající se tím „co funguje“, protože ta je z velké části produktem své doby a určitě by neměla být smyslem a účelem jejich existence.

1. Tresty vykonávané ve společenství a politiky probace

Začnu diskusí o dvou současných politických trendech, které mají vliv na způsob, jakým probace a trestní justice zapadají do dnešního světa: důraz na „měření výkonu“ a zvrát k „individualistickým zásadám“ liberalismu 19. století.

V Británii a většině rozvinutých zemí jsme v historické fázi nejlépe popsané nikoliv jako éra po „státu blahobytu“ (post - welfare state), nýbrž jako po „centrálně plánovaném hospodářství éra blahobytu“ (post - statist era of welfare). Jedním z charakteristických rysů politiky přibližně poslední deseti let je důraz kladený na odpovědnost a normy, dva spojené pojmy, které, když jsou uplatňovány ve vztahu k výkonu povolání, vzbuzují dojem, že odbornost, altruismus a bezúhonnost lze považovat za samozřejmé.

V Británii na bázi národní politiky systém politických stran již déle neodráží údajně neslučitelné snahy různých tříd. Labouristická strana se uchází o přízeň bankéřů a obchodníků, zatímco malou váhu přičítá svému spojení s odbory, své historické věrnosti veřejnému vlastnictví a své víře v přerozdělení bohatství prostřednictvím daní. Konzervativci mezitím doplnili své tradiční výhrady vůči odborům o zajímavé spojení v souvislosti s odborností, které se týká a centrálně uložené požadavky na odpovědnost opírající se o kvalitní záruky a protihodnotu za peníze. Dřívější elity cítí chlad podobný tomu, který již tradičně zchlazuje tovární dělníky.

Probace není žádným způsobem vůči těmto trendům imunní a v Británii zažíváme zavedení celostátních standard, pevnějších struktur řízení ohlášené původně Audit Commission, volání po přísnější finanční odpovědnosti a omezování hotovosti. Diskuse o tom, „co působí“ a možnosti politiky, které z ní pramení, jako je vyčíslení finančních nákladů na prevenci kriminality nebo platy probačních úředníků, perfektně zapadají do této zvláštní *gestalt* (podoba) politických strategií.

Za druhé, *liberální individualismus*. Všeobecné volby ve Spojeném království v roce 1979 byly příčinou i symptomem ohromné změny politické filozofie, protože v čele země stála vláda, která čerpala svou inspiraci z politiky liberálů prostupující 19. století, z politiky whigů 18. století až po teorii Adama Smitha, která se výslovně pokoušela o změnu nejenom politického programu, ale celého politického projevu. Za labouristů v rámci převažující filozofie ekonomického individualismu, zůstává ve středu myšlenka „společenské smlouvy“,

* Rektor, Univerzita v Hull, Hull, Spojené království.

pomocí níž si občané užívají existujících svobod na oplátku za respektování svobod ostatních. Kriminalita ve Velké Británii je především vnímána jako zrušení povinností uchovaných ve společenské smlouvě; z toho vyplývá, že práva obětí se povyšují nad práva pachatelů, kteří jsou považováni za příčinu sociálních problémů, a nikoliv za jeden z jejich produktů.

Avšak zatímco pachatelé podle vymezení tohoto pojmu porušují společenskou smlouvu, probační úředníci jsou denně konfrontováni s chudobou a lidskou bídou mnoha pachatelů, a jejich profesní kultura a výcvik způsobují, že jim nepřísluší realizovat nebo objektivizovat své zkušenosti, a psychologicky je pro ně těžké i eticky obtížné působit „pouze“ jako nástroj trestání. A právě v tom spočívá má omluva za stručný exkurz do historie a geografie probace.

2. Historický a geografický exkurz

Jak vysvětlujeme v publikaci „Probation Round the World“ původ probace spočívá ve dvou rozdílných tradicích, common law (zvykové právo) a civil (or statute) law (občanské nebo statutární právo).

Ve Velké Británii a USA, **zemích s common law** původ probace spočívá ve středověkých praktikách propuštění pachatelů na základě slibu (nebo závazku) za předpokladu, že se budou řádně chovat a budou dodržovat pořádek, a na základě peněžité záruky. V rámci systému opírajícího se o slib pachatele se nepoužívá žádný dohled nebo monitorování; na druhé straně systém ručitele v případě povolení peněžité záruky činí ochotnou třetí stranu zodpovědnou, pod pohrůžkou trestu, za to, že se pachatel dostaví k soudu. Probační úředník ve Spojeném království a USA tedy představuje professionalismus osoby činné jako ručitel, a plyne z této tradice, že přijímáme fakt, že péče o pachatele ve společenství je předána „moudré osobě“, která pachateli radí a kontroluje ho, a která je zprostředkovatelem, prostřednictvím něhož stát ukládá požadavky, jež jsou vyšší než zákon povoluje uložit zbytku populace - hledání zaměstnání, vyrozumění o změnách adresy, apod. Probace ve smyslu této tradice představuje intervenci na základě volné úvahy, která jde za striktní diktát práva.

Tradice občanského (nebo statutárního) práva charakteristická pro většinu kontinentální Evropy je však zcela odlišná. Podle této tradice se probace vyvinula z *sursis* (odklad) nebo odkladu výkonu trestu; původně nejenže nebyl v jejím rámci ukládán dohled vůbec, ale dokonce dohled jakožto součást k *sursis* by znamenal velký zásah do práv člověka. To odráží zájem post revoluční Francie zavést zásadu absolutní legality do trestního zákoníku. To souviselo s utkvělou myšlenkou, že svévolná justice svržené monarchie by měla být navždy zničena, a v tomto klimatu nadšení pro rovnost před zákonem bylo zrušeno veškeré soudní diskreční právo do té míry, že dokonce milost byla považována za akt útisku.

Z toho důvodu až v letech následujících po 1. světové válce se teorie o nutnosti profesionální odbornosti stala přijatelnou, a ve většině zemí západní Evropy se dohled stal součástí odkladu výkonu trestu. Takže zatímco v zemích common law se probace od neformálních a marginálních počátků stala dimenzí práva a politiky, v zemích s občanským právem došlo k opačnému procesu, s dohledem naroubovaným na *sursis*, jehož hlavním cílem byl odklad výkonu trestu.

V zemích common law obecně však bylo hned na začátku jasné, že common law základna se změní, jakmile se geograficky rozšířila, mísíce v sobě několik málo základních obecných charakteristických shodných aspektů historie, geografie, kultury a politiky různých zemí:

- Ve *Spojených státech* význam ústavy a relativní autonomie jednotlivých států, okresů, měst a obvodů, co se funkční probace týkalo, vedly ke změnám praxe, a ke konfliktu mezi výkladem ústavy Nejvyšším soudem a tradicí common law.
- V dřívější komunistické východní Evropě byla probace vtělena do rámce komunalismu, který dal pojmu „náprava ve společenství“ (community correction) nový a doslovný význam v kontextu, ve kterém dohled ze strany rodiny, sousedů nebo spolupracovníků, měl logiku, jež umožnila dřívějším komunistickým zemím integrovat své politické a kulturní cíle se západním systémem justice.

Východoevropská zkušenost je ve skutečnosti extrémní ukázkou toho, jak jsou změny v povaze a účelu probace „tepány“ politickou změnou. A právě tento rys osvětluje velmi důležitý závěr publikace „Probation Round the World“: Velmi málo proměnných tvoří součást probace, ale tato flexibilita je jednou z jejích silných stránek, protože probace musí reflektovat současné politické cíle a kulturní normy, jestliže má úspěšně řešit místní problémy trestní justice a diverzifikovat škálu možností trestání, které mají soudy k dispozici. Probace neposkytuje „exportní odpověď“ na všechny sociální problémy způsobené pachatelí a na ty, se kterými mají pachatelé zkušenosti, ale nabízí způsob, jakým mohou národní vlády zjistit, co je třeba udělat, aby se poukázalo na protiprávnost trestných činů, aby se uznalo, že způsobují škodu, často i pachatelí, a potom vše napravit.

Pro publikaci „Probation Round the World“ nám filipínský expert Francisco Ruivivar poskytl pěkný příklad toho, jak se jedna probační služba zabývala místním problémem. F. Ruivivar nám řekl o pokusu probační služby, v níž působí, dosáhnout toho, aby trest byl vhodný s ohledem na konkrétní trestný čin:

„Od pachatelů se může [...] vyžadovat, aby se zapojili do aktivit přispívajících k sociálnímu zlepšení anebo zlepšení životního prostředí nebo k sebedůvěře a osobnímu růstu. Takže těm, kteří jsou vinni nedovoleným vymýcením lesů pro potřeby zemědělství, lze nařídít zapojit se do prací souvisejících s péčí o ochranu lesa za účelem umožnit jim zákonným způsobem naplnit individualistické ekonomické cíle; zatímco pachatelé odsouzení za nezákonný rybolov nebo ničení korálového útesu mohou projít výcvikem v souvislosti s ochranou moře a lze jim pomoci při nákupu rybářské lodi“.

Zatímco probace má skutečně málo charakteristických rysů, které ji definují, jedním z nich musí být to, aby konstruktivně pracovala na reintegraci pachatele do společnosti, proti níž se pachatel dopustil trestného činu, a to vytvořením nové rovnováhy: na jedné straně symbolická omluva ze strany pachatele a na straně druhé je zapotřebí symbolické odpuštění ze strany společenství.

Komparativní historie probace nám tudíž nabízí nový způsob nahlížení současně probíhající aktivity probace s cílem prospěšně zasáhnout (což má původ z common law), a zajímat se o občanské svobody (což pochází z občanského práva).

V žádném případě to neplatí pouze pro Velkou Británii, že komparativní historie probace nám také pomáhá poznat, jak je pro probační službu důležité redefinovat svou sociální filozofii, pokud nemá zůstat ztroskotaná vně vyvíjejícího se politického konsensu střední pravice. Jestliže se bude mít za to, že probační služba se více zajímá o potřeby pachatele než o potřeby oběti, nikdy nemůže být dosaženo rovnováhy, a služba směřuje k tomu, že ztratí svou věrohodnost, protože zůstane bez politických spojenců.

V rámci britské tradice common law se v průběhu let orientace probace přesunula od teologicky k psychiatricky uplatňovanému projevu, a posléze k tomu, co se označuje jako „post - psychiatrické paradigma“ založenému více než na terapii na systému a snaze o zvládnutí pachatele. Péče zakladatelů probace a církevních misionářů o nehodné chudé jedince spočívala v záchraně duší poskytnutím příležitostí ke svépomoci. Ta zahrnovala odstranění takových překážek nápravy, jako je pokušení k pití a demoralizující vliv vězení.

Avšak jakmile byli misionáři vystřídáni školenými světskými a profesionálními zaměstnanci, probační úředníci byli ovlivněni výcvikem, který hodně čerpal z psychoanalytických výkladů kriminality, jež se snažily objevit příčiny kriminality ve vnějších projevech rodiny a prostředí. Probační úředníci se tudíž snažily odstranit psychické bloky, které bránily pachatelům vést zralý a odpovědný život.

Relativní důvěru získaly tyto rané fáze rozvoje probace pod tlakem na konci 60. let, kdy vláda začala uznávat probační službu jako nástroj zacházení s narušenějšími pachateli ve společnosti, včetně zvyšujícího se počtu pachatelů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a podmíněčně propuštěných. Bylo to právě v této chvíli, kdy došlo k takovému dramatickému rozvoji velikosti, financování a úlohy probační služby, že tradice common law prošla takovouto transformací. Probační služba již nadále neměla být malou a bezvýznamnou agenturou zjemňující ostří justice podporou a péčí o sociálně slabé, méně narušené pachatele a zejména mladistvé, nýbrž se stala ústřední podporou trestní politiky, zahrnující dohled nad závažnými, dokonce nebezpečnými pachateli ve společnosti. Taková povinnost nevyhnutelně a správně přinesla zvýšenou veřejnou a politickou odpovědnost.

Problémem bylo, že tato politika se klonila ke skutečnosti, že „zdravý selský rozum“ spočívající v ideji, že citlivé vedení zralým a odpovědným probačním úředníkem samo o sobě povede ke snížení kriminality; tato politika byla vyvrácena různými studii, které, jak se zdá svědčí o tom, že žádné lidské zásahy nemohou snížit kriminalitu. Z tohoto pochybování o „zdravém britské selském rozumu“, který podpořil tradici common law, se objevilo heslo „nothing works“ („nic nepůsobí“). Není proto překvapující, že v polovině 70. let byl nastolen určitý stupeň cynismu, který nevedl ani tak k přesvědčení, že „nic nefunguje“, jako k tomu, že bylo nemožné dojít k poznání, co funguje a proč. Existuje několik důvodů tohoto stavu, a já zmíním dva.

Za prvé, sedmdesátá léta zažila zenit sociologického příspěvku kriminologii a „úplné dno“ příspěvku psychologie (aby se dařilo přístupu „co působí“, je nezbytné psychologické paradigma). Sociologie deviantního chování neuznala myšlenku, že sociální svět je podobný laboratoři a nástroje vědce působícího ve společenských vědách jsou podobné nástrojům vědce působícího v přírodních vědách. Konec konců, zatímco víte dopředu, jak se obarví lakmusový papírek, jestliže kdokoliv, kdo se nachází v této místnosti ho ponoří do kyselého nebo zásaditého roztoku, pokud aplikujete tutéž formu terapie, tato jistota už nadále neexistuje. Všichni jste rozdílní lidé, a totéž platí i pro pachatele, vůči nimž aplikujete terapii. Účinek vašeho vzájemného působení na pachatele tak závisí na téměř nekonečném počtu proměnných: dokonce se stejnou vstupní veličinou - na rozdíl od lakmusové zkoušky - dosáhnete velmi rozdílných přístupů, protože pracovní metoda se stává nerozeznatelnou od osoby, která ji vytváří: slovy WB Yeats „Jak můžeme rozpoznat tanečnicka od tance?“

Za druhé, existoval prozaičtější problém: jak poznáte, na kolik jste úspěšný, když měřítko kriminality jsou libovolná nebo tendenční: konec konců, jestliže dobré „policing“ znamená pronásledování známých pachatelů nebo chození na místa, kde jsou šance na zatčení nejlepší (dejme tomu v chudinských čtvrtích nebo na velkých sídlištích), šance na to, být chycen, je sotva náhodná; a jestliže pouze okolo 3% trestných činů končí odsouzením, šance člověka být součástí nešťastné minority a nikoliv šťastné většiny závisí na četných faktorech nesouvisejících s jeho chováním. Ve světě zločinu je mnoho jmenováno, avšak málo jich je chyceno; v souvislosti se „self - report“ studii (studie opírající se o vlastní výpověď dotazovaných) odhalujícími, že většina lidí se někdy v průběhu života dopustila trestné činnosti a s probačními úředníky, kteří jsou hluší k neopodstatněným zvěstem o špatném chování svých klientů, se vynořuje nebezpečná myšlenka, že *většina* odsouzených k probaci pravidelně páchá trestné činy, ale jsou úspěšní. Takže myšlenka zakládající politiku na nesprávné premise, že člověk by někdy mohl vědět, kdo jsou zločinci, se zdá být iracionální.

Zatímco v dobách hojnosti výzkum, který boří ustálené pravdy, může získat finanční podporu, ve více ekonomicky a politicky kontrolovaných dobách pouze takový výzkum, který nabízí za peníze hodnotu ve smyslu velkého úspěchu za nízké náklady, přitahuje finanční podporu. A právě tehdy přichází teorie „co působí“ a s ní převážně psychologické paradigma práce ovlivňující individuální chování a nikoliv společenské uspořádání.

Prostřednictvím různých technik, které jsou hromadně známy, jako „meta - analýza“ - v obyčejném jazyce analýza analýz - jsou rozvíjeny statistické nástroje, které nastolují společný jazyk mezi různými výzkumnými studiemi, jež přeměňují různé vzorky v jeden jediný, a identifikují, i když na úrovni obecné platnosti a s větší subjektivitou než výzkumní pracovníci předpokládají, věci, které působí, a věci, které nepůsobí. Jestliže toto všechno pochopíte dobře, s příznivým větrem můžete být na 10% nebo i více úspěšnější než jestliže to pochopíte špatně nebo nic neděláte. Z toho důvodu sdělení „co působí“ znamená, že z hlediska opětovných odsouzení činí doplňková hodnota nejlepší praxe asi 10%. Nicméně, člověk musí někde začít, a jestliže tento kluster kritérií pomáhá probační služby soustředit se na akčně orientované programy a aktivity, poslouží to dobré věci.

Takže teorie „co působí“ je nezbytná, avšak není nikoliv dostatečná komponenta současné probační praxe, a zajisté probační službě poskytuje možný a politicky přijatelný rámec pro aktivity podle nové konsenzuální politiky. Nicméně, z řady důvodů, z nichž se zde zmíním o dvou, radím nejet příliš rychle a nezajít příliš daleko po cestě „co působí“.

Za prvé, máje na paměti politiku „co působí“. Jestliže zkvalitnění výcviku a vlastní výkon nezlepší vaše hodnocení „10% převyšujících spontánní remisi“, stanete se zranitelnými vůči obnovenému politickému útoku. Bylo by jednoduché vypočítat na základě matematického modelování náklady každého trestného činu, jehož spáchání je zabráněno, vycházející z předpokladu, že, řekněme, 100%, 50% nebo 25% probačních služeb fungovalo optimálně, oproti nákladům vynaloženým na jiné možné politiky, jako je inkarcerace a situační prevence; v mnoha zemích je probace méně atraktivní než kterákoliv z uvedených jiných možností.

Za druhé, kdybych byl probačním úředníkem, chtěl bych pokračovat v obhajobě morální základny probační práce. Dokonce ve světském světě podobenství marnotratného syna - který výstižně popisuje probační práci - si zachovává určitou morální sílu, a nejpřísnější kritici probace někdy zapominají, že, bez ohledu na náboženské přesvědčení dnešních probačních úředníků, součást historické tradice probační služby - v souladu s common law - je usilovat o odpuštění a spásu, v protikladu s odvetou, jak ji má na mysli Starý zákon.

3. Závěr

Zajisté, probační služba by měla sehrát větší úlohu při reakci společnosti na kriminalitu, a smířícím soudcům poskytování bohatého a rozmanitého rejstříku trestů vykonávaných ve společnosti, diskuse s nimi o tom, co jako zástupci společnosti chtějí, a jejich zapojení do programů, to vše tvoří důležité aspekty probační služby, co jakýkoliv dodavatel by měl nabídnout kupci. Probace by také měla více rozvíjet společnou práci s policií při podpoře obětí trestných činů, mobilizovat společnost proti kriminalitě a pro prevenci kriminality, a měla by stát ve středu jakékoliv politiky zaměřené proti kriminalitě, která se opírá o společnost. Musím však také říci, že vyloučit z úvah sociální potřeby pachatelů - těch, kteří se mohou ocitnout bez domova a zaměstnání, kteří mohou být oběťmi

zneužití nebo kteří mohou být prostě hloupí nebo mravně zpustlí - je zajisté zvrácené, avšak ať jakýmkoliv způsobem politicky neelegantní, mělo by se to tak říci; já ale doufám, že je vysvětleno, že nezbytným předpokladem zajištění politické podpory pro tento názor je, aby se na probaci pohlíželo jako na orgán, která má starost o problémy a potřeby obětí. A je to právě tento proces, ať už se jedná o reintegrativní, restorativní, nápravný nebo jakýkoliv jiný druh trestní justice, v němž zřejmě střednědobá budoucnost probace na světě prvořadě spočívá; a v řadě zemí se mi zdá, že se snaží rozvíjet tento proces.

PROBACE - POZNATKY ZE ZAHRANIČÍ
Prosazování probace na mezinárodní úrovni

Vydavatel : Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno : Pro odbornou veřejnost

Tiskárna : Vydavatelství KUFR
František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku:září 2002

Vydání : první

Náklad : 170 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-7338-005-6